

Walter Benjamin: Όλα είναι σκέψη [πέντε θραύσματα]

Μετάφραση: Δημήτρης Γάκης

Είναι γνωστό ότι ο Βάλτερ Μπένγιαμιν, για να καταφέρει να επιβιώσει στις δύσκολες συνθήκες της μεταπολεμικής Γερμανίας, έγραφε κατά καιρούς κείμενα, κριτικά σημειώματα και χρονογραφήματα για διάφορες εφημερίδες και περιοδικά. Κάποια απ' αυτά τα κείμενα είδαν το φως της δημοσιότητας, κάποια παρέμειναν αδημοσίευτα και άλλα βρέθηκαν στο αρχείο του υπό τη μορφή σημειώσεων. Λίγα απ' αυτά τα «θραύσματα» παρουσιάζουμε σήμερα στη Βαβυλωνία.

Τσάπλιν[1]

Μετά από την προβολή της ταινίας «Το Τσίρκο».

Ο Τσάπλιν δεν επιτρέπει ποτέ στον θεατή να χαμογελάσει μαζί του. Θα πρέπει είτε να διπλωθεί από τα γέλια είτε να παραμείνει βαθιά λυπημένος.

Ο Τσάπλιν χαιρετά με το μελόν καπέλο του και μοιάζει σαν να ανυψώνεται το καπάκι μιας υπερχειλισμένης χύτρας. Τα ρούχα του είναι αδιαπέραστα από κάθε χτύπημα της μοίρας. Μοιάζει με κάποιον που δεν έχει βγάλει τα ρούχα του εδώ και τέσσερις εβδομάδες. Δεν γνωρίζει κρεβάτι· όταν ξαπλώνει κάπου, είναι σε ένα καρότσι ή μια τραμπάλα.

Μούσκεμα, ιδρωμένος, με ρούχα που του είναι υπερβολικά στενά,

ο Τσάπλιν αποτελεί το ζωντανό παράδειγμα της αλήθειας του Γκαίτε: Ο άνθρωπος δεν θα ήταν το πλέον ευγενές πλάσμα στη γη αν δεν ήταν υπερβολικά ευγενής γι' αυτή.

Αυτό είναι το πρώτο από τα ώριμα έργα του Τσάπλιν. Έχει μεγαλώσει στις τελευταίες του ταινίες, αλλά επίσης υποδύεται και με έναν αντίστοιχο τρόπο. Και το πιο συγκινητικό στη νέα του ταινία είναι η αίσθηση ότι έχει πλέον μια εποπτική αντίληψη της σφαίρας των δυνατοτήτων του και είναι αποφασισμένος μ' αυτές και μόνο να φτάσει μέχρι το τέλος.

Σε κάθε σημείο, οι παραλλαγές πάνω στην κυρίαρχη θεματική του εμφανίζονται σε όλο τους το μεγαλείο. Η καταδίωξη συμβαίνει αυτή τη φορά σε έναν λαβύρινθο, η απροσδόκητη εμφάνιση αφήνει άναυδο ακόμη και έναν μάγο, η μάσκα της αδιαφορίας τον μετατρέπει σε μια μαριονέτα στον πάγκο ενός πανηγυριού.

Το σπουδαιότερο σημείο του δημιουργήματός του είναι το τέλος: Πετάει κομφετί πάνω από το ευτυχισμένο ζευγάρι, και νομίζει κανείς ότι αυτό είναι το τέλος. Μετά στέκεται, καθώς το κομβόι του τσίρκου αρχίζει να μετακινείται, και τους κλείνει την πόρτα – και νομίζει κανείς: Αυτό είναι το τέλος. Μετά τον βλέπεις να έχει απομείνει μόνος, μέσα από το αυλάκι του κύκλου που προηγουμένως είχε χαραχτεί από τη φτώχεια, και νομίζεις: αυτό είναι το τέλος. Μετά ακολουθεί ένα κοντινό πλάνο τού εντελώς τσαλακωμένου σώματός του, καθώς κάθεται πάνω σε μια πέτρα στην αρένα. Εδώ πιστεύει κανείς πως το τέλος είναι πάρα πολύ κοντά. Όμως τότε σηκώνεται και τον βλέπουμε από πίσω καθώς απομακρύνεται αργά όλο και πιο μακριά, με το χαρακτηριστικό βάδισμα του Τσάρλι Τσάπλιν, το δικό του μοναδικό περπάτημα-σήμα κατατεθέν, εκεί που στο τέλος των άλλων ταινιών πέφτει το εμπορικό σήμα των εταιριών. Και εδώ, στο μόνο σημείο όπου δεν υπάρχει καμία διακοπή και που θα μπορούσε να τον ακολουθεί κανείς με τα μάτια για πάντα, ακριβώς εδώ είναι το τέλος!

Gesammelte Schriften, VI, σ. 137-138.

Μόσχα

20[2]

Στην επέτειο θανάτου του Λένιν πολλοί άνθρωποι φορούν περιβραχιόνια πένθους. Σε όλη την πόλη και για τουλάχιστον τρεις ημέρες οι σημαίες κυματίζουν μεσίστιες. Πολλές από τις σημαίες που καλύπτονται με μαύρα πέπλα θα τις κρεμάσουν και θα παραμείνουν έτσι για κάνα δυο εβδομάδες. Το πένθος της Ρωσίας για τον νεκρό ηγέτη της σίγουρα δεν είναι συγκρίσιμο με τη στάση που υιοθετούν τα άλλα έθνη σε αντίστοιχες περιπτώσεις. Η γενιά που ήταν ενεργή στους εμφυλίους πολέμους έχει γεράσει – αν όχι σε χρόνια, τουλάχιστον σε ζωτικότητα. Είναι σαν η σταθερότητα να επέτρεψε να επέλθει στις ζωές τους η ηρεμία, μερικές φορές ακόμη και η απάθεια, την οποία συνήθως επιφέρει το γήρας.

Ο τερματισμός, μέσω της ΝΕΠ, που επέβαλε το κόμμα στον «Πολεμικό Κομμουνισμό» προκάλεσε μια τρομερή αντίδραση, η οποία οδήγησε πολλούς από τους αγωνιστές του κινήματος στην κατάρρευση. Την εποχή εκείνη χιλιάδες επέστρεψαν το βιβλιάριο μέλους στο κόμμα. Είναι γνωστές και οι περιπτώσεις της πλήρους διάλυσης, όταν έμπιστοι πυλώνες του κόμματος μετετράπησαν σε καταχραστές μέσα σε λίγες εβδομάδες.

Το πένθος για τον Λένιν αποτελεί για τους μπολσεβίκους ταυτόχρονα και πένθος για τον ηρωικό κομμουνισμό. Τα λίγα χρόνια που έχουν περάσει από τότε αντιστοιχούν σε αρκετό χρόνο για τη ρωσική συνείδηση. Η δράση του Λένιν επιτάχυνε τόσο πολύ την πορεία των γεγονότων στην εποχή του, ώστε πλέον η παρουσία του να υποχωρεί τάχιστα προς το παρελθόν, η εικόνα του να απομακρύνεται γρήγορα.

Ωστόσο, για την προοπτική της ιστορίας –σε αντίθεση μ' εκείνη του χώρου–, η κίνηση της απομάκρυνσης σημαίνει τη μεγέθυνση. Σήμερα βρίσκονται σε ισχύ άλλες αρχές απ' αυτές της εποχής του Λένιν – με συνθήματα βέβαια που ο ίδιος είχε υποδείξει. Τώρα

γίνεται σαφές σε κάθε κομμουνιστή ότι το επαναστατικό έργο αυτή την ώρα δεν είναι η μάχη ούτε ο εμφύλιος πόλεμος, αλλά η κατασκευή καναλιών, η ηλεκτροδότηση και η κατασκευή εργοστασίων. Η επαναστατική φύση της πραγματικής τεχνολογίας καθίσταται όλο και περισσότερο σαφής.

Όπως όλα τα πράγματα, έτσι κι αυτό γίνεται (με αιτία) στο όνομα του Λένιν. Το όνομά του μεγαθύνεται συνεχώς. Είναι σημαντικό ότι η αναφορά της αντιπροσωπείας των αγγλικών συνδικάτων –ένα έγγραφο μετρημένο και φειδωλό στις προβλέψεις του– θεώρησε άξια επισήμανσης την πιθανότητα «όταν η μνήμη του Λένιν βρει τη θέση της στην ιστορία, αυτός ο μεγάλος Ρώσος επαναστάτης μεταρρυθμιστής να ανακηρυχθεί άγιος».

Ακόμη και σήμερα η λατρεία της εικόνας του είναι ανυπολόγιστα μεγάλη. Συναντά κανείς καταστήματα στα οποία μπορεί να την αγοράσει σαν ένα ειδικό προϊόν σε όλα τα μεγέθη, τις πόζες και τα υλικά. Βρίσκεται ως προτομή στις κόγχες του Λένιν, ως χάλκινο άγαλμα ή ανάγλυφο στις μεγαλύτερες λέσχες, ως πορτρέτο φυσικού μεγέθους στα γραφεία, ως μικρή φωτογραφία σε κουζίνες, πλυσταριά και αποθήκες. Κρέμεται στον προθάλαμο του στρατοπέδου του Κρεμλίνου, με τον τρόπο που ο σταυρός υψωνόταν σε μέρη τα οποία παρέμεναν αθεϊστικά από τον προσηλυτισμό των ειδωλολατρών.

Επίσης, σταδιακά εμφανίζονται νέες μορφές του. Η πασίγνωστη εικόνα του ρήτορα είναι η πλέον κοινή. Μία άλλη όμως αντανακλά πιθανότατα μεγαλύτερη ένταση και αμεσότητα: Ο Λένιν σε ένα τραπέζι, σκυμμένος πάνω από ένα αντίτυπο της *Πράβντα*. Βυθισμένος με αυτό τον τρόπο σε ένα εφήμερο έντυπο, αναδεικνύεται η διαλεκτική ένταση της φύσης του: Το βλέμμα του είναι σίγουρα στραμμένο προς το τέλος του ορίζοντα, αλλά η ακαταπόνητη έγνοια της καρδιάς του είναι στο παρόν.

Gesammelte Schriften, IV, σ. 348.

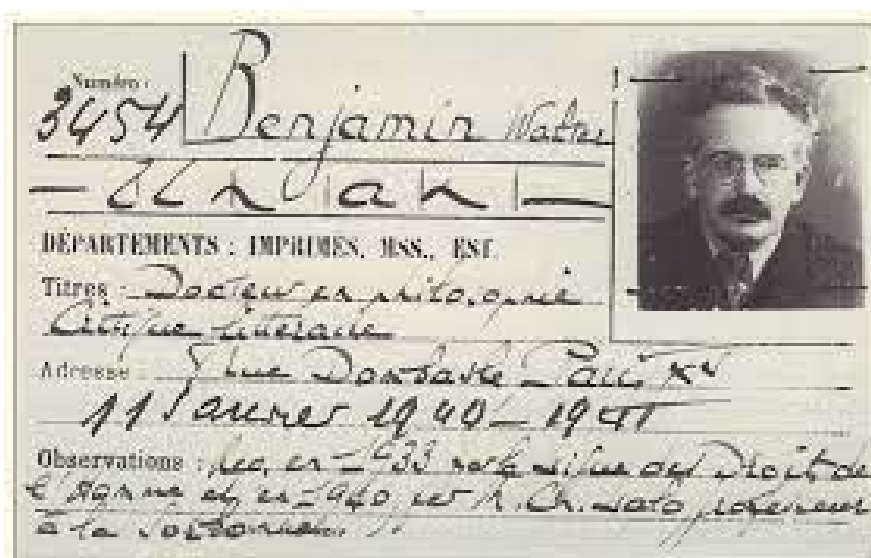
Η Ιδέα ενός Μυστηρίου[3]

Η αναπαράσταση της Ιστορίας ως μια δίκη στην οποία ο άνθρωπος, ως συνήγορος της βουβής φύσης, απαγγέλει κατηγορίες εναντίον ολόκληρης της Δημιουργίας και υπογραμμίζει την αποτυχία εμφάνισης του προαναγγελθέντος Μεσσία. Το δικαστήριο, ωστόσο, αποφασίζει να εξετάσει μάρτυρες για το μέλλον.

Εμφανίζεται ο ποιητής, ο οποίος διαισθάνεται το μέλλον, ο καλλιτέχνης, ο οποίος το θωρεί, ο μουσικός, ο οποίος το ακούει, και ο φιλόσοφος, ο οποίος το γνωρίζει. Κατά συνέπεια, οι μαρτυρίες τους δεν βρίσκονται σε συμφωνία, μολονότι όλες βεβαιώνουν την έλευση του μέλλοντος.

Το δικαστήριο δεν τολμά να παραδεχτεί την αναποφασιστικότητά του. Για τον λόγο αυτό εκφράζονται νέες ενστάσεις κι εμφανίζονται νέοι μάρτυρες. Αρχίζουν να συμβαίνουν βασανιστήρια και μαρτύρια. Τα έδρανα των ενόρκων καταλαμβάνονται από τους ζώντες που ακούν τον άνθρωπο-κατήγορο και τους μάρτυρες με την ίδια δυσπιστία. Οι θέσεις των ενόρκων κληρονομούνται στους απογόνους τους.

Εντέλει, ένας φόβος ξυπνά μέσα τους, ότι θα μπορούσαν να εκδιωχθούν από τα έδρανά τους. Στο τέλος φεύγουν όλοι οι ένορκοι, μόνο ο κατήγορος και οι μάρτυρες παραμένουν.

Gesammelte Schriften, II, σ. 1153-1154.

Πώς Συνειδητοποιείς τις Δυνάμεις Σου[4]

Από τις ήττες σου. Εκεί που αποτυγχάνουμε λόγω της αδυναμίας μας, περιφρονούμε τον εαυτό μας και ντρεπόμαστε γι' αυτόν. Όμως, στα σημεία που είμαστε δυνατοί, τότε περιφρονούμε τις ήττες μας και προσβάλλουμε την ατυχία μας.

Πρέπει να συνειδητοποιούμε τις δυνάμεις μας μέσω της νίκης και της καλοτυχίας;(!) Ποιος δεν γνωρίζει λοιπόν πως τίποτα δεν μας αποκαλύπτει τόσο πολύ τις βαθύτερες αδυναμίες μας όσο αυτά τα δύο; Ποιος δεν αισθάνθηκε μετά από μια νίκη στη μάχη ή στον έρωτα να καταλαμβάνεται από το εκστατικό ρίγος της αδυναμίας στο ερώτημα προς τον εαυτό του: Αυτό το έκανα εγώ; Η νίκη σε μένα, τον πιο αδύναμο;

Τα πράγματα είναι διαφορετικά σε μια σειρά από ήττες, όπου μαθαίνουμε όλα τα κόλπα τού να στεκόμαστε όρθιοι και να λουζόμαστε στην ντροπή σαν στο αίμα του δράκου. Είτε πρόκειται για τη δόξα, το αλκοόλ, το χρήμα ή την αγάπη – εκεί όπου κάποιος είναι δυνατός, δεν γνωρίζει καμία τιμή, κανέναν φόβο εξευτελισμού και κανένα φρόνημα. Κανένας Εβραίος έμπορος δεν μπορεί να συμπεριφερθεί πιο πιεστικά ενώπιον των πελατών του απ' ό,τι ο Καζανόβα ενώπιον της Σαρπιγιόν. Τέτοιοι άνθρωποι ενδημούν στη δύναμή τους. Μια ιδιαίτερη και απαίσια διαμονή βέβαια – αυτό είναι το τίμημα οποιασδήποτε δύναμης. Μια ύπαρξη εντός δοχείου.

Ζώντας μέσα σε αυτό, γινόμαστε ανόητοι και απρόσιτοι, πέφτουμε μέσα σε όλα τα χαντάκια, σκοντάφτουμε πάνω σε όλα τα εμπόδια, σκάβουμε στη βρωμιά και βεβηλώνουμε τη γη. Αλλά μόνο εκεί όπου είμαστε τόσο ατιμασμένοι, εκεί είμαστε ανίκητοι.

Gesammelte Schriften, II, 368-373.

Όλα είναι Σκέψη[5]

Όλα είναι σκέψη. Ο σκοπός είναι να κάνεις μια στάση σε καθεμία απ' αυτές τις πολλές μικρές σκέψεις. Να περάσεις μια νύχτα με μια σκέψη. Όταν το κάνω, μαθαίνω κάτι σχετικά με αυτό για το οποίο ο δημιουργός του δεν είχε την παραμικρή ιδέα.

Gesammelte Schriften, VI, σ. 200.

[1] Κείμενο που γράφτηκε στα τέλη του 1928 ή στις αρχές του 1929 και περιγράφει τις εντυπώσεις του από την ταινία «Το τσίρκο» [1928] του μεγάλου Τσάρλι Τσάπλιν. Παρέμεινε αδημοσίευτο όσο ζούσε ο Μπένγιαμιν.

[2] Γράφτηκε κατά το ταξίδι του Μπένγιαμιν στη Ρωσία και αποτελεί ένα κομμάτι ενός μεγαλύτερου κειμένου με τίτλο «Μόσχα». Εκείνη την περίοδο είχε μνηθεί στον μαρξισμό και συνδέθηκε στενά με το κομμουνιστικό κίνημα. Δημοσιεύθηκε στην *Die Kreatur* το 1927.

[3] Γράφτηκε τον Νοέμβριο του 1927 και παρέμεινε αδημοσίευτο κατά τη διάρκεια της ζωής του Μπένγιαμιν. Ο φίλος του Γκέρσομ Σόλεμ θεωρεί ότι αποτελεί μια πρώτη αντίδραση του Μπένγιαμιν στο μυθιστόρημα *Η Δίκη του Φραντς Κάφκα*.

[4] Δημοσιεύθηκε στη *Neue Schweizer Rundschau* τον Νοέμβριο του 1929,

[5] Απόσπασμα γραμμένο μάλλον τον Ιούνιο του 1928.

Μετά τον Νεοφιλελευθερισμό: η

Κατάσταση στην οποία Βρισκόμαστε

του Δημήτρη Γάκη

Η ευρεία εξάπλωση του Covid-19 και τα επακόλουθα μέτρα καραντίνας παγκοσμίως τον Μάρτιο του 2020 έχουν δημιουργήσει μια πρωτόγνωρη κατάσταση για τον νεοφιλελευθερισμό –για τη μορφή δηλαδή που έχει πάρει ο καπιταλισμός από τη δεκαετία του 1970– όπως αυτός έχει δομικά σχηματιστεί από τη συνεχή και απεριόριστη τοπική και παγκόσμια κινητικότητα (μετακίνηση, μεταφορά, ταξίδι, κ.λπ.) και τη ζωή και εργασία στη μητρόπολη (ο ηγεμονικός τύπος παραγωγής αξίας στον ύστερο καπιταλισμό). Πώς μπορεί αυτή η νέα συνθήκη να επηρεάσει το νεοφιλελευθερισμό συγκεκριμένα, τον καπιταλισμό γενικότερα, και τον κοινωνικοπολιτικό ανταγωνισμό; Ιδού μερικές σκόρπιες σκέψεις:

1. Καπιταλισμός είναι, μεταξύ πολλών άλλων, ο καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής. Ο καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής είναι η παραγωγή εμπορευμάτων (ως ανταλλακτικές αξίες). Η παραγωγή εμπορευμάτων δεν εμπεριέχει μόνο την παραγωγή υλικών αγαθών, αλλά και υπηρεσιών, κοινωνικών σχέσεων, υποκειμενικοτήτων, και μορφών ζωής. Αυτός ο τελευταίος τρόπος παραγωγής είναι η βιοπολιτική παραγωγή.
2. Από τη δεκαετία του 1970, οι ύστερες καπιταλιστικές μορφές ζωής έχουν μορφοποιηθεί ως νεοφιλελεύθερες μορφές ζωής. Ο νεοφιλελευθερισμός δεν είναι μόνο ένα σύνολο οικονομικών πολιτικών και πρακτικών, αλλά και, ως τρόπος βιοπολιτικής παραγωγής, ένα σύνολο ανθρώπινων διαγωγών. Ανάμεσα στα διάφορα χαρακτηριστικά του νεοφιλελευθερισμού (παγκοσμιοποίηση ως παγκόσμιο ελεύθερο εμπόριο βασιζόμενο στον ανταγωνισμό, χρηματιστικοποίηση, ιδιωτικοποιήσεις, εντατικοποιημένη

σχέση χρέους-κατανάλωσης, ηγεμονία της άυλης (διανοητικής και συναισθηματικής) παραγωγής, παντοδυναμία του θεάματος, κλπ.) η αυξημένη κινητικότητα του κεφαλαίου –και σε αυτό συμπεριλαμβάνεται και η αυξημένη κινητικότητα των ανθρώπων (ως «ανθρώπινο κεφάλαιο») με τη μορφή της μετακίνησης και του ταξιδιού είτε για εργασία είτε για αναψυχή – συνιστά έναν από τους θεμελιώδεις πυλώνες του.

3. Εάν ο Αύγουστος του 1971, με το τέλος της συμφωνίας του Brenton Woods και την εγκατάλειψη του κανόνα του χρυσού, μπορεί να θεωρηθεί ως η ημερομηνία γέννησης του (παγκόσμιου) νεοφιλελευθερισμού στην πράξη –ως θεωρητικό εγχείρημα ο νεοφιλελευθερισμός είχε γεννηθεί μερικές δεκαετίες πριν– τότε ο Μάρτιος του 2020 μπορεί να αποτελέσει την ημερομηνία θανάτου του.
4. Τη στιγμή αυτή ο θάνατος του νεοφιλελευθερισμού είναι μια δυνητικότητα, όχι μια πραγματικότητα. Η κρίση του Covid-19 και τα επακόλουθα μέτρα καραντίνας τα οποία έχουν παγώσει ένα πολύ μεγάλο μέρος των μετακινήσεων, μεταφορών, ταξιδιών και της φυσικής/σωματικής κοινωνικής ζωής παγκοσμίως μπορούν να ιδωθούν ως ένα βαρύ εγκεφαλικό που έχει πλήξει τον νεοφιλελευθερισμό, ρίχνοντάς τον σε κώμα – ειδικά αν αναλογιστούμε το βαρύ πλήγμα στην, ακόμη ζωτικής σημασίας για τον ύστερο καπιταλισμό, αδιάκοπη παγκόσμια μεταφορά και ανταλλαγή εμπορευμάτων και μετακίνηση ανθρώπων.
5. Ο κωματώδης νεοφιλελευθερισμός μπορεί όντως να πεθάνει στον απόηχο της κρίσης του Covid-19. Μπορεί όμως κάλλιστα και να επιβιώσει, αλλά είναι αρκετά σαφές ότι ο σύγχρονος καπιταλισμός θα αποκτήσει μια διαφορετική μορφή από αυτήν που είχε τα τελευταία 50 χρόνια. Το σχήμα του «παραδοσιακού» νεοφιλελευθερισμού ως η ηγεμονική μορφή του σύγχρονου καπιταλισμού δεν έχει απλά

ανασταλεί για όσο διαρκέσει η κρίση του Covid-19 – αρκεί να παρατηρήσει κανείς όλους αυτούς τους νεοφιλελεύθερους να υποκύπτουν φαινομενικά στη διακριτική γοητεία του (περιορισμένου) Κεϋνσιανισμού αντιμετωπίζοντας την ανικανότητα του νεοφιλελεύθερου κράτους να παράσχει «ασφάλεια» στους πολίτες του, πόσο μάλλον στους μη-πολίτες του. Το σχήμα αυτό έχει στην πραγματικότητα αμετάκλητα τροποποιηθεί, αν όχι ολοκληρωτικά ακυρωθεί, εξαιτίας των ριζικών βιοπολιτικών μεταμορφώσεων στα συστήματα παραγωγής υποκειμενικότητων. Ας αναλογιστούμε απλά τη σημασία και το βάθος των ανθρωπολογικών επιπτώσεων της παρατεταμένης και εκτεταμένης κοινωνικής αποστασιοποίησης, ως μια μορφή μαλακής δύναμης, και της απαγόρευσης κυκλοφορίας, ως μια μορφή σκληρής δύναμης. Από αυτή την οπτική, οι «παραδοσιακές» νεοφιλελεύθερες μορφές ζωής (1970-2020) μπορούν να θεωρηθούν νεκρές.

6. Αλλά, βέβαια, ο θάνατος των «παραδοσιακών» νεοφιλελεύθερων, ύστερων καπιταλιστικών μορφών ζωής δεν υποδηλώνει το θάνατο του νεοφιλελευθερισμού ή, ακόμη λιγότερο, των καπιταλιστικών μορφών ζωής καθ'αυτών.
7. Δεν πρέπει να παραλείψουμε να παρατηρήσουμε πως συγκεκριμένες μορφές και κλάδοι της νεοφιλελεύθερης καπιταλιστικής παραγωγής αξίας κερδοφορούν ακόμη –ορισμένες και περισσότερο!– εν μέσω της κρίσης του Covid-19: Amazon, Netflix, και Instacart είναι κάποια ενδεικτικά παραδείγματα. Την ίδια στιγμή, άλλες εμβληματικές μορφές επιχειρηματικότητας, χαρακτηριστικές της gig economy και των νεοφιλελεύθερων μορφών ζωής, όπως το Airbnb και το Uber, αντιμετωπίζουν σοβαρά προβλήματα, το λιγότερο – το ίδιο ισχύει βέβαια και για τους περισσότερο «κλασσικούς» τομείς της ύστερης καπιταλιστικής οικονομίας, όπως μεταφορές και τουρισμός, ψυχαγωγία, φυσικό λιανικό εμπόριο, κλπ.

8. Είναι η κρίση του Covid-19 το τελευταίο καρφί στο φέρετρο μεγάλου μέρους του «μη-απαραίτητου» βιομηχανικού/υλικού εμπορευματικού καπιταλισμού –από το εργοστάσιο στο (φυσικό) μαγαζί– το οποίο σηματοδοτεί την περαιτέρω εντατικοποίηση της ηγεμονίας της βιοπολιτικής/άυλης παραγωγής; Ή μήπως η κρίση του Covid-19 τέμνει διαγώνια τόσο τις υλικές όσο και τις άυλες μορφές παραγωγής αξίας, θέτοντας ένα νέο παράδειγμα που έρχεται να αντικαταστήσει την ηγεμονία της άυλης παραγωγής; Είναι ακόμη μάλλον πολύ νωρίς για να απαντηθεί αυτό το ερώτημα.
9. Μπορεί βέβαια να ισχύουν και τα δύο. Δηλαδή, ίσως η περαιτέρω εντατικοποίηση της βιοπολιτικής παραγωγής να ολοκληρώνει τη μετάβαση από την τυπική στην πραγματική υπαγωγή της ζωής στο κεφάλαιο, μεταμορφώνοντας τον χαρακτήρα και την αλληλοσχέτιση της υλικής και της άυλης παραγωγής (ζωή και εργασία ως ένα), σηματοδοτώντας έτσι την ανάδειξη ενός νέου οικονομικού και πολιτικού παραδείγματος και νέων (μετα-)νεοφιλελεύθερων ή (μετα-)καπιταλιστικών μορφών ζωής.
10. Αν η νεοφιλελεύθερη φάση της καπιταλιστικής παραγωγής μπορεί να γίνει κατανοητή ως χαρακτηριζόμενη από την (ποιοτική και τασιακή) ηγεμονία της άυλης/βιοπολιτικής παραγωγής (τυπική υπαγωγή της ζωής στο κεφάλαιο), τότε η μετα-νεοφιλελεύθερη φάση της μπορεί να ιδωθεί ως η πραγματική υπαγωγή της ζωής στο κεφάλαιο. Υπό αυτό το σχήμα, η ανθρώπινη ζωή γίνεται αντιληπτή ως τίποτα περισσότερο, ή λιγότερο, από γυμνή (βιολογική) ζωή συν ανθρώπινη δραστηριότητα που παράγει-καταναλώνει αξία. Συνεπώς, η παραγωγή-κατανάλωση αξίας μπορεί να αναδειχθεί εντός των μετα-νεοφιλελεύθερων μορφών ζωής όχι απλά ως βασική, αλλά ως πανταχού παρούσα κοινωνική σχέση.

11. Μολαταύτα, τα παραπάνω δεν σημαίνουν ότι τα πάντα (θα) είναι σχεδιασμένα, ελεγχόμενα, και εκτελεσμένα από τη συντεταγμένη εξουσία (ως κράτος ή/και κεφάλαιο) – και αυτό συμπεριλαμβάνει, βεβαίως, και τις ίδιες τις κρίσεις. Όπως ο Foucault και ο Negri έχουν τονίσει στις βιοπολιτικές θεωρητικές τους προσεγγίσεις, δεν υπάρχει εξουσία χωρίς τη δυνατότητα εξέγερσης και για αυτό η ζωή μπορεί πάντοτε δυνητικά να υπερβεί τη (συντεταγμένη) εξουσία και την καπιταλιστική υπαγωγή.
12. Είναι αρκετά σαφές ότι οι διάφορες πολιτικές ανοσίας αγέλης που ορισμένα κράτη έχουν (εν μέρει) ακολουθήσει είναι, ειδικά δεδομένης της απουσίας εμβολίου, τίποτα λιγότερο από έναν πειραματισμό της κυρίαρχης εξουσίας με τον κοινωνικό δαρβινισμό. Αλλά τι σηματοδοτούν οι διαδεδομένες προστατευτικές-πειθαρχικές κρατικές πολιτικές της κοινωνικής αποστασιοποίησης και της απαγόρευσης κυκλοφορίας υπό τη συνθήκη της κρίσης του Covid-19; Σηματοδοτούν τη μετάβαση από αυτό που θα μπορούσε να ονομαστεί τυπική κατάσταση εξαίρεσης στην πραγματική κατάσταση εξαίρεσης. Ήτοι, η κατάσταση εξαίρεσης –ως ένας χαρακτηριστικός νεοφιλελεύθερος βιοπολιτικός μηχανισμός όπως έχει αναλύσει ο Agamben– δεν είναι πλέον (χωρο-χρονικά) τοπική και (θεματικά) περιορισμένη, επηρεάζοντας μόνο ένα συγκεκριμένο αριθμό ανθρώπων και (φιλελεύθερων) δικαιωμάτων, αλλά εφαρμόζεται τώρα σε καθολικό επίπεδο, τόσο χωρο-χρονικά, όσο και θεματικά.
13. Με άλλα λόγια, η ανάπτυξη της μόνιμης κατάστασης εξαίρεσης εντατικοποιείται και διευρύνεται, με την εξαίρεση να μην αποτελεί πλέον μια ανωμαλία θεμελιακά επιτρεπόμενη και ενσωματωμένη στον κανόνα, αλλά να θεσμίζεται η ίδια ως (ο νέος) κανόνας. Σε αυτό το σημείο, η παρατήρηση του (ύστερου) Wittgenstein πως όταν η εξαίρεση γίνεται κανόνας το αρχικό παιχνίδι καταστρέφεται και ένα νέο, διαφορετικό παιχνίδι

αναδεικνύεται, είναι ιδιαίτερα σημαντική.

14. Οι ευρέως διαδεδομένες πολιτικές καραντίνας παγκοσμίως:
α) έχουν θέσει σε παύση την καπιταλιστική παραγωγή και τους αντίστοιχους τρόπους ζωής, β) έχουν αφαιρέσει από τους ανθρώπους θεμελιακές πτυχές της ζωής τους, ειδικά όσον αφορά το υλικό/φυσικό κοινωνικό πεδίο, και γ) έχουν δώσει ώθηση σε συγκεκριμένες πτυχές της άυλης κοινωνικής ζωής και βιοπολιτικής παραγωγής. Ενώ ο καπιταλισμός έχει ιστορικά στηριχθεί στην παραγωγή και κατανάλωση αξίας από ανθρώπους εκτός της οικίας τους, μπορούμε εύκολα να φανταστούμε μια κατάσταση μετά την κρίση του Covid-19 –χαρακτηριζόμενη από μια οξεία οικονομική κρίση– στην οποία οι άνθρωποι βρίσκονται εκτός της οικίας τους, εάν και όποτε είναι αναγκαίο, (κυρίως) για να παράγουν αξία, καταναλώνοντας αξία (κυρίως) στην και από την οικία τους.
15. Το ότι πολλοί άνθρωποι πεθαίνουν, ενώ θα μπορούσαν να είχαν σωθεί εάν οι μορφές ζωής μας ήταν διαφορετικές (για παράδειγμα, μη-καπιταλιστικές,) δεν αποτελεί διακριτικό χαρακτηριστικό της κρίσης του Covid-19 – είναι ο καθημερινός τρόπος λειτουργίας του καπιταλισμού. Αυτό που καθιστά την κρίση του Covid-19 μοναδική –τουλάχιστον όσον αφορά τα τελευταία πολλά χρόνια– είναι το ότι, πρώτον, το εύρος των ανθρώπων που βρίσκονται δυνητικά σε κίνδυνο είναι μεγαλύτερο από αυτό που συνήθως επιτρέπει η καπιταλιστική κανονικότητα και, δεύτερον, αυτό το διευρυμένο πλήθος ανθρώπων έχει, σε παγκόσμιο επίπεδο, μαλακά ωθηθεί ή σκληρά εξαναγκαστεί να εκτίσει μια ποινή κατ' οίκον περιορισμού.
16. Αναλογιζόμενοι την ιστορική συγκυρία της κρίσης του Covid-19, με, πρώτον, τη σειρά συνεχιζόμενων οικονομικών και χρηματοπιστωτικών κρίσεων, δεύτερον, τις οξείες περιβαλλοντικές και κλιματικές κρίσεις, και, τρίτον, τη

συγκεκριμένη πολιτική περίσταση όπου η δύναμη της ακροδεξιάς έχει φτάσει στο μέγιστο σημείο της από το τέλος του Δεύτερου Παγκοσμίου Πολέμου, αυτό που διακυβεύεται πολιτικά, αλλά και οντολογικά, δεν είναι απλά ένας διαφορετικός κόσμος, αλλά η ίδια η ύπαρξη ενός ανθρώπινου κόσμου. Ενώ η κοινωνική σχέση του κοινού (π.χ. ως κοινή χρήση και άρνηση της ιδιοκτησίας) αποτελεί οντολογική συνθήκη για τη συγκρότηση του ανθρώπινου κόσμου (η γη, ο αέρας, το νερό, αλλά και η γλώσσα και η γνώση αποτελούν χαρακτηριστικά παραδείγματα), η αντικατάσταση της κοινωνικής σχέσης της ιδιοκτησίας –ενός από τους πυλώνες του καπιταλισμού– με αυτή του κοινού αναδεικνύεται πλέον όχι απλά ως πολιτικό πρόταγμα, αλλά ως ιστορικο-κοινωνική συνθήκη για την επιβίωση του ανθρώπινου κόσμου, με τη συλλογική, συνεχή, και ρητή αυτοθέσμιση να συνιστά μία από τις σχετικές πολιτικές μορφές που η ιστορικο-κοινωνική αυτή συνθήκη μπορεί να λάβει.

17. Αυτό που θα ακολουθήσει μετά την κρίση του Covid-19 μπορεί –από την οπτική του ανταγωνιστικού κινήματος– να είναι καλύτερο ή χειρότερο από τον νεοφιλελευθερισμό, αλλά σίγουρα θα είναι κάτι διαφορετικό. Η στάση και αποτελεσματικότητα του ανταγωνιστικού κινήματος θα καθορίσει, όπως πάντα στην ιστορία του καπιταλισμού, το κατά πόσο οι περισσότερες δυστοπικές μετα-νεοφιλελεύθερες προοπτικές θα υλοποιηθούν (ή όχι).